

Moğol İstilasına Kadar Türkistan

Vasilij Vladimiroviç Barthold, Haz. Hakkı Dursun Yıldız

İstanbul, Kronik Kitap, 2019, 539 sayfa, ISBN: 978-975-2430-24-2.

Ömür ORAK*

Değerlendirdiğimiz bu kitap dünya tarihinin en önemli olaylarından biri olan Moğol istilasına kadar Türkistan coğrafyasını anlatmaktadır. Bu anlatımda Moğol istilası öncesi şehirler, insan hayatı, istilaya giden süreç, Moğolların Orta Asya'yı ne durumda buldukları ve bu durumun nasıl oluştuğu gibi sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Kitabın değerlendirmesine geçmeden önce kitabın yazarı hakkında bilgi vermek istiyorum. Batı Türkistan tarihinin tanınmış araştırmacılarından Vasilij Vladimiroviç Barthold, 1869'da Petrograd'da doğdu. Petrograd Tarih Fakültesine girdi. Orta ve Yakın Doğu tarihinde ihtisas yapmak istediği için İslam klasik dillerini öğrenmek üzere Arapça, Farsça, Türkçe filoloji fakültesine devam etti. 1892'de, doğduğu şehrin üniversitesi olan Petrograd Üniversitesinde, Doğu Tarihi Kürsüsünde ders vermeye başladı. Onun tarihimiz için önemli olmasının sebebi Zeki Velidi Togan'ı 1914 yılında Petrograd'a davet etmesidir. Böylece büyük Türk alimi olan Zeki Velidi Togan onunla çalışmaya başlamıştır. Yine Türk dünyası ile alakalı birçok çalışma yapması hem dünya tarihi hem de bizim tarihimiz için oldukça önemlidir.

Kitabının içeriğine baktığımız vakit, kitabın beş bölümden oluştuğunu görmekteyiz. Bu bölümlere kronolojiye göre yapılmış olup, tarihî bir düzenin olduğunun farkına varmaktayız. Kitabın ilk bölümünde Maverainnehir'in coğrafi özelliklerine yer verilmiştir. Maverainnehir, Orta Asya'da Seyhun ve Ceyhun Nehri arasında kalan bölgeye denmektedir. Bu bölgede günümüzde hâlen devam eden şehir adları yazar tarafından açıklanmış ve detaylı bilgilere yer verilmiştir. Semerkant şehrinin daha 5. yy.da bile dönemin

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, omr_ork@outlook.com.

en kalabalık şehri olduğu ve Buhara ile arasındaki yola Moğol istilasına Kadar “Hükümdar Yolu” denildiği belirtilmiştir. Belh, Merv ve Kiş gibi, o dönemin en önemli şehirlerine atıfta bulunulmuş ve bunlarla ilgili doyurucu bilgilere yer verilmiştir.

Kitabın ikinci kısmı en detaylı bölümdür. Bu bölümde on ikinci yüzyıla kadar Orta Asya anlatılmaktadır. Bu anlatım yukarıda belirttiğim gibi kronolojik bir şekilde devam edecektir. İlk İslam fetihleri esnasında halkın yaşayış, geçimlerini sağlamasına kadar detaylı bilgilere yer verilmiştir. Müslüman Arapların bu bölgeyi fethetmesinden sonra yerel halkla ilişkiler, daha sonra Emevi valisi meşhur Kuteybe Bin Müslim’in yaptığı harekâtlar ve Türklerin bu harekâtlara karşı direnmesinden bahsedilmiştir. Öyle ki bu mücadele Türkistan bölgesinde Emevilere karşı yoğun bir muhalefetin oluşmasına sebep olacak, 8. yy.da Ebu Müslim önderliğinde Emevilere karşı ayaklanma çıkacaktır. Bu ayaklanma neticesinde dünya ve Türk tarihinin en önemli olaylarından biri gerçekleşecek, Emeviler hanedanı yıkılacak ve Abbasi hanedanlığı kurulacaktır. Abbasiler devrinde Türkler yönetimle barıştırılmış ve süratle ordu komutanlığı, valilik gibi önemli idari merkezlere getirilmişlerdir. Tabii ki Abbasiler zamanında bu makamlara çıkmak için Müslüman olma şartı vardı, bu yüzden Türkler arasında İslamiyet’in de yayıldığı görülmektedir. Nitekim Türklerin devletle barışması meyvesini verecek ve Karahanlı Devleti hükümdarı Saltuk Buğra Han 960 yılında İslamiyet’i kabul edecektir. Bu devletin ardından Afganistan bölgesinde kurulan Türk devleti olan Gazneliler döneminde Hükümdar Gazneli Mahmut, Abbasi halifesi El Kadir Billah’ın kendisine “sultan” unvanını vermesiyle bu unvanı kullanan ilk Türk hükümdarı olmuştur. Sultan Mahmut, Hindistan’a yaptığı on yedi büyük sefer ile büyük ganimetler kazanmış, onun idaresinde bulunan Türkistan toprakları bu dönemde altın dönemlerini yaşamışlardır. Gazneli Devleti’nin içinden çıkan Oğuzların Kınık boyuna mensup göçebe Selçuklular, Sultan Mahmut’un oğlu Sultan Mesut ile savaşa tutuşmuş ve onu 1040 yılında Dandanakan Muharebesi’yle bozguna uğratmışlardır. Tuğrul ve Çağrı Beyler ile onun ardılları kısa sürede Türkistan coğrafyasına hâkim olup bu bölgeye hem siyasi hem kültürel anlamda altın dönemini yaşatmışlardır. Medreseler, kütüphaneler açılmış; bilimin özgürce yapılarak Selçuklular tarafından desteklendiği görülmüştür. Bu bölüm Sultan Sencer’in 1157 yılındaki ölümüyle sonlanır.

Kitabın üçüncü bölümünde Kara Hitaylar ve Harzemşahlı Devleti’nden bahsedilmektedir. Sultan Sencer daha hayattayken 1141 yılında yapılan Katvan Savaşı’yla Müslüman olmayan Türk ve Moğollardan oluşan Karahıtaylarla yapılan savaşı kaybetmiş, Mavareünnehir bölgesinin çoğu Karahıtayların eline geçmişti. Sultan Sencer’in ölümünün ardından Selçuklu Harzemşah bölgesi valisi olan Atsız ve ardıllarının bu devlet ile mücadeleleri anlatılmaktadır. Daha sonra Alaattin Tekiş ve Alaattin Muhammet’in Kıpçak boyları üzerine sefer yapıp onların İslamiyet’e geçmelerini sağlayarak, hem de askerî yönden bu kabile boylarını kullanarak büyük kazanç sağladığı belirtilmektedir. Harzemşah başkenti Gürgenç şehrinin, 12. yy.ın en önemli şehirlerinden biri olduğunu da kitaptagörmekteyiz.

Kitabın dördüncü bölümü ise Çingiz (Cengiz) Han ve Moğolların Türkistan bölgesinde yaptığı harekâtı anlatılmaktadır. Harzemşah hükümdarı Sultan Alaattin Muhammet ile Cengiz Han arasında yaşanan Otrar Vakası ve bu vakanın yaşanmasının ardından Cengiz Han’ın Türkistan bölgesinde yaptığı harekât

neticesinde birçok şehrin yerle bir olduğunu görmekte ve tarihin tozlu sayfaları arasında yerini aldığına şahit olmalıyız. Bu esnada Alattin Muhammet, Cengiz Han'la savaşı göze alamayıp Hazar Denizi'nde bir adaya sığınmasını, buradaki feci ölümünün ardından yerine geçen oğlu Sultan Celalettin Harzemşah'ın Moğol hanıyla savaşa tutuşabilen tek Türk-İslam hükümdarı olmasına rağmen ona karşı gelemeyip Hindistan bölgesine çekilmesini görürüz. Bu bölüm Cengiz Han'ın şahsiyetinden söz edilip son bulmuştur.

Kitabın beşinci ve son bölümünde ise Moğol hâkimiyeti altında Türkistan bölgesi incelenmektedir. Cengiz'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ögeday'ın tahta geçmesiyle 1227-1269 yılları arasında cereyan eden olaylar anlatılmıştır. Bu dönemde Türkistan'a sahip olan Moğolların izledikleri siyaset, halkla olan ilişkileri, devlet yönetimi, devlet organlarının teşkilatlanması, meydana gelen çeşitli isyanlar, Moğol-Hristiyan anlaşması üzerine Maverâünnehir'deki Hristiyanlığın durumu ve son olarak da Moğol şehzadeleri arasında meydana gelen taht kavgaları anlatılmıştır. Devletin Cengiz ve ardılları tarafından paylaşıldığı okuyuculara aktarılmaktadır. Kitap, Moğolların 1269 yılındaki büyük kurultayıyla son bulmaktadır.

Kitabın adı ile içeriğinin birbirine tam olarak uymadığı, dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. Bunun nedeni ise yazarın tarih boyunca Moğollar için yazılan kaynakları düzeltmeyi amaçlamış olmasıdır. Çünkü kitapta Moğol istilası sonrasına da değinilmektedir. Nitekim Orta Asya'ya Moğolların getirdiği sistemlerin araştırılması için kitabın bitiş tarihi 1269 yılına getirilmiştir. Barthold bu eseri yazarken mükemmeliyetçi şekilde çalışmış; şehir adları, nüfus bilgisi, kültürel gelişim, ticaret yolları, hatta o dönem şehirlerde yaşayan ünlü İslam bilginlerine kadar, biz okuyucularına bilgiler vermiştir. Kitapta Türkistan bölgesi detaylı anlatıldığından, okurların elinin altında harita bulunması gerekmektedir. Türkistan ve Orta Çağ'ın doğu topraklarını çalışanların mutlaka kütüphanelerinde bulunması gereken çok önemli bir kaynaktır.